

Model kurateli sądowej

Nadzór kuratora sądowego jest jednym z najczęściej stosowanych środków wychowawczych w sądowym postępowaniu z nieletnimi i małoletnimi. Z informacji Ministerstwa Sprawiedliwości wynika, iż około 1100 kuratorów sądowych sprawuje kontrolę nad 255 tys. osób (w 1993 r.). Bezpośrednio pod ich nadzorem znajduje się około 120 tys. osób. Statystyczny kurator prowadzi zatem 232 sprawy, w tym około 109 osób pozostaje bezpośrednio pod jego opieką wychowawczą lub resocjalizacyjną. W istocie więc sądowa kuratela rodzinna ogranicza się często do czynności kontrolnych i nawału prac administracyjnych. W tym stanie rzeczy środek wychowawczy w formie nadzoru kuratorskiego traci w zasadzie swój nadany mu w ustawie sens. Kurator obciążony taką ilością spraw nie jest bowiem w stanie prowadzić swoich bezpośrednich podopiecznych zgodnie z nakazami pracy metodą indywidualnych przypadków, charakterystyczną dla idei kurateli sądowej. Od dawna więc kuratorzy sądowi postulowali zmiany w modelu kurateli sądowej, które polegałyby na odchodzeniu od kurateli kontrolno-represyjnej na rzecz kurateli wychowującej. Jej upowszechnienie możliwe będzie wówczas, gdy zostaną zapewnione odpowiednie warunki organizacyjne. Do nich należy między innymi uzawodowienie kurateli sądowej. Zostało już zapoczątkowane przez Ministerstwo Sprawiedliwości przechodzenie z modelu kurateli społeczno-zawodowej na model kurateli zawodowo-społecznej, co wiąże się jednak z wyraźnym dookreśleniem roli zawodowej kuratora sądowego i z umiejscowieniem tej grupy zawodowej w strukturze organizacyjnej sądu.

I. Proponowany model organizacyjny kurateli sądowej

Aktualnie obowiązujący model organizacyjny kurateli sądowej nie sprzyja rozwojowi tej grupy zawodowej ani realizacji podstawowych zadań. I tak:

1. W strukturze organizacyjnej sądu kuratorzy są umiejscowieni w pionie pracowników administracyjnych pomimo wyraźnie określonej w przepisach roli zawodowej kuratora. Jego zadania są zdecydowanie odmienne od zadań pracownika administracyjnego, co jednak nie znajduje swojego odzwierciedlenia w zaszerzegowaniu tej grupy zawodowej.

2. Przepisy określają kuratelę sądową jako pomocniczy organ sądu. Tymczasem szczegółowy wykaz zadań kuratora wskazuje na wyraźnie specyficzną strukturę jego czynności zawodowych zwłaszcza wtedy, gdy kuratelę traktuje się jako środek sądowy: profilaktyczno-wychowawczy i poprawczo-wychowawczy.

3. Aktualnie kuratorzy zawodowi nie stanowią autonomicznej grupy pracowniczej sądu, w związku z tym służbowo podlegają sędziom. Oznacza to, iż sędziowie sprawują kontrolę merytoryczną nad pracą kuratorów, która z istoty rzeczy przekształca się w kontrolę formalną, a ponadto od decyzji sędziów pełniących funkcje kierownicze zależy zatrudnienie, awansowanie, karanie i nagradzanie, udzielanie urlopów, określenie czynności zawodowych kuratorów itp.

4. Aktualna struktura organizacyjna sądu, biorąc pod uwagę miejsce zajmowane w niej przez kuratorów, jest wyraźnie wysmukła i hierarchiczna. Kuratorzy zatem podlegają służbowo prezesowi sądu wojewódzkiego, prezesowi sądu rejonowego, przewodniczącemu wydziału oraz sędziom orzekającym. Wśród strukturalnych „władców” nie ma kuratora. Kurator wojewódzki i w niektórych sądach kurator koordynator pełni w zasadzie rolę organizatora pracy. Nie ma zaś on żadnych uprawnień decyzyjnych ani instrumentów motywujących.

5. Istotną cechą usytuowania kuratorów w systemie organizacyjnym sądu jest brak możliwości awansu w strukturze pionowej (np. kurator koordynator ze względu na swoją nikłą rolę nie jest pozycją wyższą w strukturze władzy od kuratora) jak i, a może przede wszystkim, awansu w strukturze poziomej.

6. Aktualny model organizacyjny kurateli sądowej nie uwzględnia różnorodnych wzorów motywacyjnych sprzyjających efektywności wykonywanych zadań. Odwołuje się on w zasadzie do legalistycznych postaw osób będących kuratorami. Ten wzór motywacyjny wydaje się generalnie dominować w sądownictwie dla nieletnich i dotyczy zarówno sędziów jak i kuratorów. O ile jednak w przypadku sędziów czynnikami motywującymi jest autonomia zawodowa, jednorodne kwalifikacje, udział w podejmowaniu decyzji, prestiż społeczny zawodu i sądownictwa, o tyle w przypadku kuratorów te wzory motywacyjne nie znajdują zastosowania. Nie są oni bowiem wyodrębnioną w strukturze organizacyjnej sądu i autonomiczną grupą zawodową, nie uczestniczą w podejmowaniu decyzji mających wpływ na funkcjonowanie sądu nawet w sprawach, za które są merytorycznie odpowiedzialni. Co prawda reprezentują oni sąd – instytucję o wysokim prestiżu społecznym, jednakże działanie tego typu instrumentu motywacyjnego, zwanego nagrodami systemowymi jest znacznie ograniczone ze względu na zmienną psychologiczną, jaką jest spostrzeganie równości między elementami systemu. I tak kuratorzy mają poczucie przynależności do grupy zawodowej o niższym statusie organizacyjnym, z niższym wynagrodzeniem, gorzej traktowaną przy rozdziale nagród i instytucjonalnych zasobów materialnych (np. materiałów piśmiennych, przydziału pokoi, miejsc na parkingu itd.).

Wymienione cechy aktualnie obowiązującego systemu organizacyjnego kurateli sądowej wskazują, naszym zdaniem, na konieczność dokonania takich zmian, które stworzą dogodne warunki do rozwoju idei kurateli w Polsce, najbardziej popularnej i niekiedy jedynej formy pomocy nieletnim i małoletnim, realizowanej w warunkach naturalnego środowiska społecznego i podniesienia poziomu jej efektywności.

Miejsce kuratorów w systemie organizacyjnym sądu

Proponowane zmiany obejmują wyodrębnienie zespołu kuratorskiego w strukturze organizacyjnej sądu. Pierwsza propozycja, która ma charakter docelowy, dotyczy powołania w sądzie rejonowym Wydziału Kuratorskiego (Biura Kuratorów), równorzędnej jednostki organizacyjnej do innych Wydziałów wraz z Przewodniczącym (Kierownikiem Biura) bezpośrednio służbowo podległym Prezesowi Sądu Rejonowego. Kuratorzy zatrudnieni w Wydziale podlegaliby służbowo przewodniczącemu wydziału kuratorskiego, następnie prezesowi sądu rejonowego, kuratorowi wojewódzkiemu i prezesowi sądu wojewódzkiego. W dużych sądach przewodniczący wydziału kuratorskiego mógłby powoływać zespoły kuratorskie wraz z ich

kierownikiem. Bezpośrednim przełożonym kuratorów byłby wówczas kurator mianowany na przewodniczącego przez prezesa sądu. Jego zadaniem byłoby organizowanie pracy podległym mu kuratorom, kontrolowanie i motywowanie do pracy, planowanie i koordynowanie działań profilaktycznych i resocjalizacyjnych. Są to zadania, które obecnie wchodzą w zakres obowiązków przewodniczącego Wydziału Rodzinnego. Zespół kuratorski, będący równorzędną komórką organizacyjną do Wydziału Rodzinnego, nie byłby z nim powiązany hierarchicznie, lecz funkcjonalnie. Ten sam rodzaj więzi organizacyjnych łączyłby sędziów i kuratorów. Wydziały te współdziałałyby przy realizacji wspólnych celów ale osiąganymi przy pomocy różnych mechanizmów i różnych procedur. Kooperacja musiałaby polegać na uzgadnianiu, powiadamianiu, porozumiewaniu się itp. Ponadto między tymi wydziałami powinny istnieć więzi informacyjne. Można przypuszczać, że tego typu zmiany musiałaby pociągnąć za sobą wypracowanie sprawnych poprzecznych kanałów informacyjnych obejmujących łączność dokumentacyjną, kontakty typu konferencyjnego, techniczne środki przekazu itp.

Pomimo zasygnalizowanych trudności w sferze obiegu informacji, zalety tej propozycji są następujące:

- spłaszczona struktura hierarchiczna z większą ilością funkcjonalnych i poprzecznych więzi informacyjnych, co jest zgodne z postulatami teorii organizacji i zarządzania;
- uproszczenie kanałów informacyjnych, co zmniejsza zakłócenia w odbiorze informacji (z góry na dół i z dołu do góry);
- bezpośredni kontakt kierownika z podwładnymi;
- uproszczona i jednolita droga służbowa;
- warunki do innowacji i zwiększonego poczucia odpowiedzialności.

Dругa propozycja jest, naszym zdaniem, propozycją pośrednią w drodze dojścia do modelu docelowego. Dotyczy ona wyodrębnienia zespołu kuratorów w samodzielnej komórce organizacyjnej podległej Przewodniczącemu Wydziału Rodzinnego, zwaną przez nas Zespołem Kuratorów, wraz ze swoim kierownikiem mianowanym przez prezesa sądu spośród kuratorów i obsługą administracyjną. Zmiana ta wiązałaby się z przekazaniem części uprawnień kierowniczych kierownikowi zespołu i z uwzględnieniem tej funkcji w tabeli zaszerzegowania. Zaletą proponowanej zmiany jest scedowanie na kuratorów obowiązku organizacji pracy i ponoszenia odpowiedzialności za wykonywany zakres czynności zawodowych. Zdecydowaną zaś wadą jest utrzymanie wysmukłej i wieloszczeblowej struktury hierarchi władzy, która w zasadzie dotyczy wyłącznie kuratorów. I tak kurator podlegałby kierownikowi zespołu, przewodniczącemu wydziału rodzinnego, prezesowi sądu rejonowego, kuratorowi wojewódzkiemu i prezesowi sądu wojewódzkiego.

Proponowane rozwiązania organizacyjne są wyrazem następujących założeń:

- kuratorzy sądowi są merytorycznymi pracownikami sądu;
- kuratorzy sądowi są autonomicznym zespołem wkomponowanym w strukturę organizacyjną sądu;
- kuratorów sądowych oraz sędziów łączą więzi funkcjonalne i informacyjne nie zaś służbowe i kontrolne.

Założenie to wiąże się z kontrolną funkcją sądu. Obecne przepisy dają szerokie uprawnienia kontrolne sędziom rodzinnym. Sędzia rodzinny zatem sprawuje nie tylko kontrolę nad legalnością wykonywanych orzeczeń ale także kontrolę merytoryczną w zakresie strategii i procedury bądź resocjalizacyjnej, bądź opiekuńczo-wy-

chowawczej. Naszym zdaniem kontrolna funkcja sądu powinna się ograniczać do legalności i praworządności wykonania sądowego orzeczenia. Merytoryczną kontrolę nad legalnością nadzoru kuratorskiego powinien zaś sprawować kompetentny kurator pełniący funkcję kierowniczą.

II. Model roli zawodowej kuratora sądowego

Zawód kuratora sądowego ma wyraźnie usługowy charakter. W Polsce wyodrębnił się on na zapotrzebowanie wymiaru sprawiedliwości nie zaś na przykład społeczności lokalnych, czy instytucji pomocy społecznej, jak to miało miejsce w krajach zachodnich. Stąd też kuratela sądowa jest u nas merytorycznie i organizacyjne integralnie związana z sądem. Zakres czynności zawodowych kuratora jest zatem określony potrzebami sądu rodzinnego oraz zadaniami wynikającymi z nadzoru kuratorskiego, będącego środkiem sądowym. Model roli zawodowej kuratora może być więc określony poprzez wskazanie jej funkcji wewnętrznej wyróżnionej ze względu na oczekiwania sądu oraz funkcji zewnętrznej, która wiąże się z oczekiwaniami szerszego systemu społecznego.

Zakres czynności zawodowych kuratora, wynikający z funkcji wewnętrznej, wyznaczają z jednej strony etapy postępowania jurysdykcyjnego, z drugiej zaś struktura organizacyjna sądu. Pierwsze nazywamy czynnościami wspomagającymi sąd w fazie postępowania wyjaśniającego, rozpoznawczego i wykonawczego w sprawach opiekuńczych, w sprawach nieletnich oraz w sprawach osób uzależnionych od alkoholu i innych środków odurzających. Drugie – czynnościami organizacyjnymi związanymi z pracą zespołu kuratorskiego, tj. organizacją pracy, samokształceniem, wewnętrzną kontrolą merytoryczną i oceną efektywności.

Czynności zawodowe kuratora wynikające z funkcji zewnętrznej są niezależne od postępowania jurysdykcyjnego ale określone przez szeroko rozumianą profilaktyczną funkcję sądu rodzinnego i nieletnich. Jedne są związane z realizacją nadzoru kuratorskiego nad nieletnimi i małoletnimi (tzw. czynności resocjalizacyjne), drugie – z kształtowaniem środowiska, w którym na co dzień funkcjonują podopieczni kuratora i ich rodziny (tzw. czynności wczesnoprofilaktyczne). W tym przypadku chodzi o uaktywnienie różnych służb społecznych we wczesnym etapie zaburzeń w procesie socjalizacji dzieci i młodzieży oraz zakłóceń w rodzinie, co może w konsekwencji zmniejszyć wpływ spraw do sądów rodzinnych oraz usprawnić pracę kuratora w zakresie czynności resocjalizacyjnych.

Czynności wspomagające sąd

Czynności związane z procesem sądowym tworzą aktualnie największą grupę w systemie czynności składających się na zawód kuratora sądowego. Tradycyjnie w postępowaniu wyjaśniającym kurator przeprowadza na zlecenie sądu wywiad środowiskowy. Wydaje się on funkcjonalnym narzędziem służącym wstępnemu rozpoznaniu sytuacji środowiskowej dziecka, jednakże dane uzyskane tylko z wywiadu środowiskowego nie stanowią wystarczającej podstawy do podjęcia odpowiedniej decyzji przez sąd. Dlatego też proponujemy, by w postępowaniu wyjaśniającym i rozpoznawczym kurator podejmował, na zlecenie sądu, czynności diagnos-

tyczne. Ich celem powinno być wszechstronne rozpoznanie sytuacji wychowawczej dziecka. Chodzi więc tu o diagnozę środowiska rodzinnego i rówieśniczego, sytuacji szkolnej dziecka, poziomu przystosowania społecznego, form zaburzeń w procesie socjalizacji itd. W postępowaniu diagnostycznym kurator powinien przeprowadzić wywiad w środowisku rodzinnym i szkolnym, rozmowę indywidualną typu klinicznego z dzieckiem, przeanalizować dokumenty dziecka, jak np. z poradni wychowawczych, szkoły i innych instytucji, z którymi dziecko lub jego rodzice mieli kontakt itp. Tylko bowiem pogłębiona diagnoza sytuacji wychowawczej dziecka może stanowić podstawę zaprojektowania reakcji sądowej, co byłoby naturalną konsekwencją przeprowadzonego rozpoznania kuratorskiego. Na podstawie diagnozy kurator może zaproponować sądowi sposób rozwiązania sytuacji dziecka. Może więc on proponować środki zawarte w ustawie ale także inne, mniej konwencjonalne acz adekwatne do sytuacji dziecka. W poszukiwaniu środków niekonwencjonalnych szczególną rolę powinien odgrywać kurator, który z racji swojej profesji zna otoczenie społeczne i jego potencjalne i rzeczywiste możliwości korekcyjne i profilaktyczne. Zatem kurator może zaproponować sądowi zobowiązanie dziecka i jego opiekunów na przykład do osobistego cotygodniowego składania sprawozdań z własnej aktywności, do uczęszczania na zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze, czy zajęcia socjoterapeutyczne, do ukończenia określonego kursu przysposobienia zawodowego itp. To kurator bowiem powinien być, w pewnym sensie, odpowiedzialny za poszerzenie katalogu sądowej reakcji na zachowania antyspołeczne dzieci i młodzieży i ich zwykle niekorzystną sytuację wychowawczą. Reasumując, w sądowym postępowaniu wyjaśniającym kurator może, na zlecenie sądu:

- przeprowadzić wywiad środowiskowy służący rozpoznaniu sytuacji rodzinnej dziecka, który jednak nie stanowi podstawy do sformułowania wniosku dotyczącego środka sądowego lub sądowej reakcji;

- sporządzić diagnozę pedagogiczną, korzystając z danych zebranych przez siebie i inne placówki, kończącą się uzasadnionym wnioskiem odnośnie sądowego środka lub sądowej reakcji.

W przypadku przeprowadzonej, na zlecenie sądu, diagnozy pedagogicznej kurator powinien obligatoryjnie uczestniczyć w sądowym postępowaniu rozpoznawczym, co pozwoliłoby na:

- zaprezentowanie przez kuratora propozycji co do sposobu rozwiązania sytuacji dziecka wraz z uzasadnieniem;

- uzyskaniu przez sąd dodatkowych informacji niezbędnych, w jego opinii, do podjęcia właściwej decyzji;

- ustosunkowaniu się stron procesowych do propozycji kuratora sądowego.

Obok zadań diagnostycznych w sądowym postępowaniu wyjaśniającym kurator sprawuje także nadzór tymczasowy oraz, na zlecenie sądu, wskazuje osobę godną zaufania, która mogłaby podjąć się opieki nad dzieckiem. Uogólniając, rola kuratora w sądowym postępowaniu wyjaśniającym w naszej propozycji została sprowadzona do roli diagnosty nie zaś jak dotychczas, osoby przeprowadzającej wywiad środowiskowy oraz do udzielenia pomocy nieletniemu lub małoletniemu do chwili podjęcia przez sąd odpowiedniej decyzji. Na zakończenie należy również podkreślić, że kurator jako osoba reprezentująca interes dziecka, wychowująca i kształtująca system wartości nie może podejmować żadnych czynności typu „prokuratorskiego” czy „sędziowskiego”, „komorniczego”, „policyjnego” a nawet administracyjnego. Zalecane niekiedy przez sąd tego typu czynności w postępowaniu wyjaśniającym,

rozpoznawczym i wykonawczym eliminują w zasadzie możliwość prowadzenia lub koordynacji przez kuratora dalszego procesu wychowawczego lub resocjalizacyjnego wobec podopiecznych.

Nadrzędnym zadaniem kuratora w postępowaniu wykonawczym jest sprawowanie orzeczonego przez sąd nadzoru kuratorskiego. Wówczas to jego czynności zawodowe są bardziej podporządkowane oczekiwaniom szerszego systemu społecznego niż sądu jako instytucji orzekającej. Toteż czynności związane z wykonywaniem samodzielnego i autonomicznego środka sądowego zostały włączone do czynności wychowawczo-resocjalizacyjnych. Jednakże dotychczasowe zadania kuratora w sądowym postępowaniu wykonawczym polegają także na przygotowywaniu wykonawczych sesji sądu, co sprowadza się w istocie rzeczy do przeglądania akt pod kątem terminowości składania sprawozdań i opinii napływających z odpowiednich placówek realizujących sądowe orzeczenie. W konsekwencji kurator wykonuje czynności administracyjne, stereotypowe, nie wymagające specjalistycznego przygotowania. Jeśli jednak dokonuje analizy sprawozdań z odpowiednich placówek, wówczas wchodzi w zakres kompetencji ich merytorycznych pracowników lub też realizuje kontrolną funkcję sądu. Powstaje jednak wówczas pytanie, czy kurator ma prawo kontrolować realizację orzeczonych przez sąd środków instytucjonalnych? Jeśli tak – to nie został on wyposażony w odpowiednie instrumenty, jeśli nie – to jego rola ogranicza się do sprawowania kontroli nad aktami, którą to z powodzeniem może wykonywać pracownik administracyjny. Przyjeliśmy zatem, iż w postępowaniu wykonawczym kurator sądowy sprawuje opiekę tylko nad wykonaniem orzeczeń sądowych, które są realizowane w warunkach środowiska naturalnego. W zakres czynności kuratora sprawującego opiekę kuratorską nad nieletnimi i małoletnimi, wobec których orzeczono środki o charakterze wolnościowym, wchodzi:

- przyjmowanie sprawozdań ustnych lub pisemnych od osób do nich zobowiązanych;
- bieżący przegląd korespondencji dotyczącej środka „wolnościowego”;
- podejmowanie czynności o charakterze interwencyjnym;
- podejmowanie czynności związanych z przygotowaniem sesji wykonawczych oraz uczestnictwo w posiedzeniach wykonawczych sądu.

Reasumując, podstawowymi zadaniami kuratora zawodowego w postępowaniu wykonawczym byłyby: realizacja nadzoru kuratorskiego oraz sprawowanie opieki nad nieletnimi i małoletnimi, wobec których sąd orzekł środek realizowany w warunkach naturalnego środowiska społecznego.

Organizacyjne czynności kuratora

Czynności organizacyjne kuratora związane są z pracą zespołu kuratorskiego. Wyodrębnienie zespołu kuratorskiego w strukturze organizacyjnej sądu nakłada na kuratorów obowiązek organizacji pracy i ponoszenia odpowiedzialności za wykonywany zakres czynności zawodowych. Kurator będzie zatem podejmował zadania wynikające z organizacji pracy, samokształcenia oraz wewnętrznej kontroli i oceny efektywności.

Czynności resocjalizacyjne kuratora

Nadzór kuratorski realizuje bądź cele resocjalizacyjne w przypadku nieletnich sprawców czynów karalnych, bądź cele wychowawcze w przypadku małoletnich. Zawsze jednak praca kuratora ukierunkowana jest na korygowanie środowiska wychowawczego i na kształtowanie pożądanych zachowań i postaw podopiecznego. Cele te kurator winien realizować metodą indywidualnych przypadków. Polega ona na bezpośrednim wpływie kuratora na osobę wychowanka, co wiąże się z nawiązaniem osobistych kontaktów i budowaniem więzi emocjonalnej, które mają charakter wychowawczy bądź korekcyjny oraz na udostępnieniu podopiecznemu świadczeń społecznych czyli umożliwienie mu korzystania z form pomocy oferowanej przez środowisko lokalne (np. szkoła, świetlica itd.). Na działanie kuratora w każdym konkretnym indywidualnym przypadku składa się:

- postępowanie diagnostyczne zmierzające do określenia głównego problemu dziecka i jego aktualnych i potencjalnych możliwości rozwojowych, przyczyn niekorzystnego funkcjonowania społecznego i stanu środowiska społecznego sprzyjających realizacji celów wychowawczych i korekcyjnych;
- sporządzenie planu postępowania korekcyjnego i wychowawczego;
- prowadzenie indywidualnego przypadku według opracowanego planu.

Czynności profilaktyczne

Zapobieganie przestępczości to między innymi kształtowanie środowiska społecznego. Rola kuratora polegałaby zatem na współdziałaniu z instytucjami lokalnymi i samorządami w zakresie:

- organizowania doradztwa wychowawczego i prawnego,
- inspirowania i współrealizowania programów zapobiegających ubóstwu i biedzie, z których to środowisk wywodzą się najczęściej sądowi podopieczni;
- inspirowania i realizowania programów edukacyjno-profilaktycznych w środowisku lokalnym;
- podejmowania działań wspierających rodzinę;
- wzbogacania środowiska w instytucje pomocy stałej i okresowej, itp.

III. Struktura awansu poziomego kuratorów

Aktualna struktura awansu poziomego kuratora obejmuje 4 stopnie kuratorskie i związane z nimi zróżnicowanie płacowe. W istocie rzeczy kryterium finansowe stanowi podstawę idei awansu poziomego. Nie jest to jednak jedyny czynnik motywujący, wkomponowany w strukturę awansu poziomego. Postulujemy więc powiązać awans poziomy ze zróżnicowaniem obowiązków i uprawnień, który tym samym stanie się integralną częścią szeroko pojętej organizacji pracy kuratora. Na strukturę awansu poziomego kuratora składać się będą:

- stopnie kuratorskie i przypisany im zakres dodatkowych obowiązków i uprawnień;
- warunki i tryb awansu poziomego;
- kryteria i procedura oceny pracy kuratora.

Proponujemy utrzymać aktualne stopnie zawodowe kuratora (kurator stażysta, kurator, kurator starszy, kurator specjalista). Zadaniem stażu kuratorskiego jest przygotowanie do pełnienia roli zawodowej kuratora, toteż obowiązki kuratora stażysty zostały sprowadzone do uczestnictwa w szkoleniu oraz współuczestniczeniu w prowadzeniu nadzorów kuratorskich przez kuratora — opiekuna stażysty. Kurator natomiast realizuje przede wszystkim nadzory własne oraz przeprowadza wywiady środowiskowe na zlecenie sądu a także współpracuje z osobami i instytucjami w ramach realizacji powierzonych mu zadań. Starszy kurator ze względu na większe doświadczenie i kompetencje nabywa uprawnienia do przeprowadzania diagnozy pedagogicznej i sporządzania na jej podstawie opinii na użytek sądu oraz sprawowania opieki merytorycznej nad stażystami. Może także przyjąć niektóre funkcje organizacyjne, jak koordynowanie i kierowanie pracą zespołu kuratorskiego oraz uczestnictwo w pracy zespołów powołanych do merytorycznej kontroli nad pracą kuratorów. Kurator specjalista odpowiedzialny zaś by był za organizację i prowadzenie działalności profilaktycznej w środowisku otwartym, za przygotowywanie i prowadzenie doskonalenia zawodowego, za prowadzenie kuratorskich zespołów specjalistycznych. W związku z tym kurator specjalista powinien uzyskać jedną z trzech specjalizacji, tj. terapeuty, diagnosty lub „menadżera środowiskowego”.

Uzyskiwanie awansu zawodowego wiązać się powinno ze spełnieniem określonych wymagań formalnych, jak:

- staż pracy w zawodzie kuratora sądowego;
 - pozytywne oceny rocznych kontroli merytorycznych;
- oraz wymagań merytorycznych, jak:
- zdobywanie odpowiedniego poziomu wiedzy i specjalistycznych umiejętności;
 - opracowanie i realizacja autorskich programów korekcyjnych, profilaktycznych, lub edukacyjnych.

Tryb awansowania daje możliwość kuratorowi, a nie jego przełożonym, występowania o mianowanie na kolejne stanowisko kuratorskie. Wniosek taki, zaopiniowany przez kierownika zespołu kuratorskiego, byłby rozpatrywany przez kuratora wojewódzkiego, w gestii którego pozostawałaby decyzja w sprawie wnioskowania do prezesa sądu wojewódzkiego o mianowanie na dane stanowisko kuratorskie. W przypadku zaś mianowania na stanowisko kuratora oraz uzyskania specjalizacji Komisja Egzaminacyjna powoływana przez prezesa sądu wojewódzkiego na wniosek kuratora wojewódzkiego występowałaby do prezesa sądu wojewódzkiego z wnioskiem o zatwierdzenie swojej decyzji.

Proponowane zmiany w procedurze awansu poziomego kuratorów zawodowych naszym zdaniem mogą przyczynić się do wzrostu fachowości kadr kuratorskich i wzrostu efektywności ich pracy, co w konsekwencji może wzmocnić prestiż społeczny tej grupy zawodowej i tym samym sądu jako instytucji wykonującej wolnościowe środki.

IV. Model edukacji sądowych kuratorów zawodowych

Wraz ze zmianą modelu kurateli sądowej w kierunku profesjonalnej kurateli wychowującej szczególnego znaczenia nabiera proces doskonalenia zawodowego kadry kuratorskiej. Aktualny stan rzeczy wydaje się być wielce niezadawalający. Według informacji Ministerstwa Sprawiedliwości z 1994 r. zaledwie 10% całej kadry

kuratorskiej (społecznej i zawodowej) posiada kwalifikacje do pełnienia swoich obowiązków. Wśród tych 10% znajdują się przede wszystkim kuratorzy zawodowi. Realizacja nowego modelu kurateli sądowej zakłada zaś wysoki poziom profesjonalizmu u osób podejmujących się roli kuratora. Za odpowiednie przygotowanie merytoryczne kuratorów sądowych uznajemy wyższe wykształcenie (licencjackie lub magisterskie) z resocjalizacji. Ten bowiem kierunek studiów wyposaża swoich studentów w podstawową wiedzę z zakresu prawa, kryminologii, pedagogiki resocjalizacyjnej, psychologii — zwłaszcza klinicznej i niedostosowania społecznego, socjologii dewiacji i metodyki pracy z indywidualnym przypadkiem. Studia pokrewne — socjologia, pedagogika społeczna, polityka społeczna również mogą być wystarczająco przydatne do wykonywania obowiązków kuratora, po uzupełnieniu podstawowych wiadomości z prawa, co staje się możliwe w toku odbywania stażu kuratorskiego. Również ukończenie studiów podyplomowych w zakresie profilaktyki i resocjalizacji winno upoważniać do ubiegania się o pracę w sądzie na stanowisku kuratora sądowego. W kontekście tak sformułowanych wymagań powstaje problem dokształcania się aktualnie zatrudnionych kuratorów. Stąd też proponujemy zobowiązać kuratorów zawodowych ze średnim wykształceniem do podjęcia 3-letnich studiów licencjackich lub 4-5 letnich studiów magisterskich, a absolwentów innych niż resocjalizacyjne lub pedagogiczne kierunków do dokształcenia w trybie bądź studiów podyplomowych organizowanych przez szkoły wyższe, bądź kursu organizowanego przez powstałe przy Ministerstwie Sprawiedliwości Centrum Doskonalenia Kadr.

Kolejnym zagadnieniem związanym z wprowadzeniem proponowanych przez nasz Zespół zmian w modelu kurateli sądowej jest przeszkolenie aktualnie zatrudnionych kuratorów zawodowych w zakresie umiejętności diagnostycznych, metodyki pracy z indywidualnym przypadkiem oraz „menadżerstwa środowiskowego”. Są to bowiem nowe zadania i czynności zawodowe, do wykonywania których nie wszyscy kuratorzy są profesjonalnie przygotowani. Postulat ten obejmuje także sędziów rodzinnych, którzy pracując w aktualnie obowiązującym systemie stereotypowo postrzegają rolę kuratora w poszczególnych fazach postępowania sądowego, co może zdecydowanie utrudniać wprowadzenie w życie nowego podejścia do procesu interwencji instytucji sądowej w los i karierę życiową młodych ludzi. Porozumienie merytoryczne między sędzią a kuratorem jest chyba jednym z nielicznych elementów decydujących o jakości pracy sądu rodzinnego. Przygotowanie kuratorów zawodowych i sędziów rodzinnych do wprowadzania w życie nowego modelu kurateli sądowej można uznać za pierwszy etap realizacji reformy, który może zadecydować o losach kurateli sądowej i związanych z nią nadziejach na wzbogacanie środowiska lokalnego w różnorodne, ale wolnościowe formy pomocy dzieciom i młodzieży z trudnymi zachowaniami bądź zagrożonym wykołajeniem społecznym i ich rodzinom.

Model edukacji zawodowej kuratorów sądowych poza kształceniem profesjonalistów, mamy nadzieję procesem przejściowym, obejmuje także, a w przyszłości jedynie, doskonalenie zawodowe. Polega ono na uzupełnianiu wiedzy o człowieku, podnoszeniu umiejętności pedagogicznych, zdobywaniu umiejętności specjalistycznych, które umożliwiają poziomy awans zawodowy, na wzbogaceniu zachowań pomocniczych oraz na doskonaleniu siebie i własnego rozwoju osobistego i społecznego.

Realizację zadań edukacyjnych proponujemy powierzyć Centrum Doskonalenia

Kuratorów Sądowych Ministerstwa Sprawiedliwości powołanemu na szczeblu centralnym lub na poziomie wojewódzkim. Byłoby ono odpowiedzialne za formy organizacyjno-programowe doskonalenia i doskonalenia. Mogłoby zatem opracowywać kryteria doboru kandydatów na kuratorów, zwłaszcza opracować test przydatności zawodowej (postulat ten nie zyskał w Zespole jednomyślnej akceptacji), prowadzić studia, kursy w zakresie metodyki pracy kuratora oraz kursy specjalistyczne, organizować konferencje metodyczne służące głównie wymianie doświadczeń kuratorów, prowadzić seminaria i warsztaty. Na szczeblu wojewódzkim proponujemy powołać samodzielne stanowisko kuratora specjalisty do spraw doskonalenia i doskonalenia, który by dokonywał rozpoznania potrzeb kuratorów w tym zakresie i współpracował z Centrum Doskonalenia Kadr Kuratorskich. Organizowałby także wewnętrzne i zewnętrzne doskonalenie zawodowe, upowszechniał fachową literaturę specjalistyczną i materiały metodyczne, był inspiratorem samokształcenia. Proponujemy także, by Ministerstwo Sprawiedliwości wydzieliło odrębne finanse dla potrzeb kurateli sądowej aby osoby doskonalące się wesprzeć finansowo w formie częściowej a niekiedy i całkowitej refundacji kosztów kształcenia w Centrum lub w innych placówkach, a także w ośrodkach akademickich. Uważamy bowiem, iż koszty kształcenia mogą ponosić osoby zainteresowane pracą zawodową kuratora przy częściowym wsparciu resortu.

V. Uwagi końcowe

Proponowany model kurateli sądowej obejmuje zmiany w strukturze organizacyjnej sądu oraz w zakresie merytorycznej aktywności zawodowej kuratora sądowego. Pociąga to za sobą prawdopodobnie wprowadzenie odpowiednich uregulowań prawnych w przepisach o ustroju sądów oraz w rozporządzeniu o kuratorach. Wprowadzenie zaś zmian w praktyce sądów i kurateli powinno, naszym zdaniem, przebiegać globalnie a nie wyrywkowo, początkowo być może tylko w kilku sądach. Proponowana strategia umożliwi bowiem weryfikację propozycji i udoskonalenie przygotowanego przez nas modelu, który został opracowany na podstawie naszych doświadczeń praktycznych, wiedzy teoretycznej i znajomości kierunków ewolucji tej formy pomocy w krajach wysoko rozwiniętych.